

UOT: 338.43

AQRAR-SƏNAYE SFERASINDA İNTEQRASIYA MÜNASIBƏTLƏRİNİN İNKİŞAF MEXANİZMİ

G. R. OSMANOVA
ADAU

Aqrar-sənaye sferasında integrasiya münasibətlərinin inkişafı kənd təsərrüfatı istehsalçıları ilə emal müəssisələri arasındakı qarşılıqlı əlaqələrinin yaxşılaşdırılmasına xidmət etməklə, istehsalçıların gəlirlərinin artırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Bu baxımdan integrasiya münasibətləri əmtəə istehsalçıların gəlirlərinin artırılmasında, istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının həcmnin yüksəldilməsində, məşğulluğun təmin edilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Açar sözlər: integrasiya, gəlir, səmərə, inhisar, innovasiya, tənzimləmə, stimullaşdırma.

Hazırda aqrar-sənaye sferasında integrasiya proseslərinin genişləndirilməsi bu sahədə iqtisadi tərəqqinin prioritetlərindən hesab edilir. İnteqrasiya münasibətlərinin inkişafı aqrar-sənaye sferasında fəaliyyət göstərən istehsalçılarla emal müəssisələri arasındakı qarşılıqlı əlaqələrinin yaxşılaşdırılmasına xidmət etməklə, istehsalçıların gəlirlərinin artırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Eyni zamanda, integrasiya münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, məhsulların reallaşdırılmasının başlıca formalarındandır. Belə ki, kənd təsərrüfatı müəssisələri tərəfindən istehsal edilən məhsulların müəyyən hissəsi bazara çıxarmaqla yanaşı, digər hissəsi emal müəssisələrinə xammal kimi satılır. Digər tərəfdən, xammal istehsalında iş və xidmətlər göstərən müəssisələrin də fəaliyyətindən geniş istifadə olunduğundan kənd təsərrüfatı ilə emal müəssisələri arasında integrasiya münasibətlərinin mahiyyəti daha mürəkkəb xarakter alır.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar-sənaye sferasında fəaliyyət göstərən emal müəssisələrinin əksəriyyəti kənd təsərrüfatı müəssisələrindən alınan məhsulların dəyərini vaxtında ödəmir, yaxud öz iqtisadi maraqlarına uyğun olan qiymətlərlə əldə edilməyə çalışılır. Bundan başqa emal müəssisələrinin bir çox hallarda istehsalçılarla yaranan bu və ya digər problemləri məhsulların tez xarab olmasına və keyfiyyətinin itirilməsi ilə nəticələnir. Belə şəraitdə təbii olaraq onlar, əmtəə istehsalçıları tərəfindən təklif edilən məhsulları kifayət qədər ucuz qiymətə əldə edə bilirlər. Bu baxımdan da aqrar-sənaye sferasında integrasiya münasibətlərinin inkişafına ciddi ehtiyac yaranır.

Aqrar-sənaye sferasında integrasiya münasibətlərinin yaxşılaşdırılması kənd təsərrüfatında struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsinin əsas şərtlərindəndir. Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ilə emal müəssisələri arasında hələ də bu sahənin özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri baxımından müəyyən problemlər mövcuddur. Nəzərə almaq lazımdır ki, emal müəssisələri ilə kənd təsərrüfatı xammalı müəssisələrinin istehsalçıların iqtisadi imkanları arasında kifayət qədər yüksək fərq vardır.

Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ilə emal müəssisələri arasında integrasiya münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi aqrar-sənaye sferasında fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektləri çərçivəsindəki proseslərlə də bağlıdır. Bu amil əmtəə istehsalçıların gəlirlərinin artırılmasını, istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının həcmnin yüksəldilməsini, məşğulluğun təmin edilməsini özündə əks etdirir.

Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ilə emal müəssisələri arasında integrasiya münasibətlərinin inkişafı regionların sosial-iqtisadi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İnteqrasiya münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi, öz növbəsində regionlarda sosial və istehsal infrastrukturun yaxşılaşdırılmasına əlverişli şərait yarada bilər. Bu baxımdan kənd təsərrüfatında integrasiya münasibətlərinin inkişafının təşkili və iqtisadi dəstəyə ehtiyacı var. Bu cür dəstək hesabına kənd təsərrüfatında iri və orta həcmli təsərrüfatların yaradılmasına nail olmaq mümkündür. Bu isə öz növbəsində həm əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının ödənilməsinə, həm də integrasiya münasibətlərinin inkişaf etdirilməsinə əlverişli şərait yarada bilər.

Dünya təcrübəsi göstərir ki, integrasiya münasibətlərinin inkişafında dövlətin tənzimləyici funksiyalarının genişləndirilməsi, kənd təsərrüfatının davamlı inkişafının təmin edilməsi və aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan dövlət tərəfindən integrasiya münasibətlərinin inkişafına xüsusilə iqtisadi vasitələrlə təsir göstərilir. Əsas iqtisadi vasitələr hesab olunan vergi siyasətindən, kreditləşmədən, qiymət tənzimlənməsi və subsidiyalardan geniş istifadə edilməklə qarşılıqlı münasibətlərinin stimullaşdırılması həyata keçirilir.

Ümumiyyətlə, iqtisadiyyatın aqrar sektoru, xüsusilə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı, əsas etibarilə maddi-texniki resurslarla təchizatda emal sənayesinin inkişafı ilə müqayisədə, eləcə də iqtisadiyyatın digər sahələrindən əhəmiyyətli dərəcədə geri qalır. Bunu nəzərə alaraq əmtəə və xidmətlər sferasında, həmçinin sənaye məhsulları ilə kənd təsərrüfatı məhsullarının

qiymətləri arasındakı balansın təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir. Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatın digər sahələri ilə müqayisədə gəlirlərin aşağı olması ilə də səciyyələndiyindən əmtəə istehsalçılarının dəstəklənməsinə istiqamətlənmiş tədbirlərin də həyata keçirilməsi zəruridir. Araşdırmalar göstərir ki, aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin reallaşdırılmasının mühüm tərkib hissəsi kimi dövlətin üzərinə düşən ən mühüm vəzifələrdən biri qiymət siyasətinin həyata keçirilməsidir. Kənd təsərrüfatı istehsalçıları, xüsusilə qiymətlərin səviyyəsinin onların maraqları baxımından yetərli qədər olmaması, daha doğrusu bazar qiymətlərinin müxtəlif istiqamətli dəyişiklikləri baxımından, kifayət qədər zərərli üzləşirlər. Bu prosesə bazar konyunkturu da əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Belə ki, bazar konyunkturunda baş verən proseslərə kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının çevik şəkildə reaksiya göstərə bilməməsi, eləcə də bu sahənin spesifik xüsusiyyətləri istehsalçıların gəlirlərinin səviyyəsinin azalmasına gətirib çıxarır. Bu baxımdan kənd təsərrüfatında qiymət siyasətinin təkmilləşdirilməsi vacib məsələlərdən hesab edilir. Kənd təsərrüfatında integrasiya münasibətlərinin dəstəklənməsinə istiqamətlənmiş qiymət siyasətini aşağıdakı kimi səciyyələndirmək mümkündür:

- kənd təsərrüfatında istehsal edilən məhsulların reallaşdırılması ilə bağlı paritet münasibətləri təmin edən qiymət sisteminin hazırlanması;

- kənd təsərrüfatı məhsulları ilə sənaye məhsulları arasında qiymət disparitetinin aradan qaldırılması.

Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının səmərəli fəaliyyətini təmin etməyin ən mühüm istiqamətlərindən biri səmərəli aqrar proteksionist siyasət hesab edilir. Bu istiqamətdə kənd təsərrüfatında fəaliyyət göstərən müəssisələrin gəlirlərinin dəstəklənməsinə və onların təsərrüfat fəaliyyətlərinin stimullaşdırılmasına yönəldilmiş tədbirlər reallaşdırılmalıdır. Təbii ki, bu zaman bazarın tələbatına və bazarın konyunkturuna uyğun olaraq stimullaşdırma tədbirləri kooperativlərin inkişafı üçün yetərli olmaya bilər. Aqrar sahədə struktur dəyişikliklərinin mühüm tərkib hissəsi dövlət dəstəyinin əsas istiqamətlərini aşağıdakı kimi səciyyələndirmək mümkündür:

- kənd təsərrüfatı müəssisələrinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi;
- məhsullara güzəştli sığorta sisteminin tətbiq edilməsi;
- istehsal, texniki xidmət sferasında dövlət dəstəyinin göstərilməsi və s.

Konyunktur dəyişiklikləri qarşılıqlı münasibətlərinin inkişafına kifayət qədər stimullaşdırıcı təsir göstərir. Məhz bu baxımdan struktur dəyişikliklərinin mühüm tərkib hissəsi kimi kənd təsərrüfatında integrasiya münasibətlərinin inkişaf etdirilməsinə dəstək verilməli və struktur dəyişikliklərinin prioriteti kimi stimullaşdırıcı tədbirlərə xüsusi əhəmiyyət verilməlidir.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsində kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ilə emal müəssisələri arasında integrasiya münasibətlərinin təkmilləşdirilməsində dövlətin tənzimləyici funksiyaları ilə birgə, regional idarəetmə orqanları tərəfindən də dəstək göstərilir. Bu prosesə kifayət qədər hüquqi və normativ təminat yara-dılır. Hüquqi-normativ təminatla yanaşı idarəetmə orqanları, integrasiya münasibətlərində kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının və emal müəssisələrinin üzlaş-dıqları təşkilati-texniki problemlərin aradan qaldırıl-masında mühüm rol oynayır. Qeyd etmək lazımdır ki, kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ilə emal müəssisələri arasında integrasiya münasibətlərinin inkişafında sahələrarası integrasiya münasibətlərinin formalaşdırılmasına dövlət dəstəyinin göstərilməsi, həm emal müəssisələrinin inhisarçılıq fəaliyyətinin aradan qaldırılmasına, həm də kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarının bu prosesdə paritet əsaslarla fəaliyyət göstərməsinə əlverişli şərait yarada bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, emal müəssisələrinin özünəməxsus üstün-lükləri, son nəticədə inhisarçılıq meylləri ilə əvəzlənə bilir və bu cür inhisarçılıq meylləri, inhisarçı qiymət-lərin yaranmasına səbəb olur. Məhz belə şəraitdə bu prosesdən ilk olaraq istehlakçılar zərər çəkir. Odur ki, istehlakçıların maraqlarının qorunması baxımından da kənd təsərrüfatı ilə emal müəssisələri arasında inte-qrasiya münasibətlərinin təkmilləşdirilməsinə istiqa-mətlənmiş tədbirlərdə dövlətin iştirakı vacibdir.

Təcrübə göstərir ki, sahələrarası integrasiya mü-nasibətləri, əsas etibarilə üç istiqamətdə özünü büruzə verir. Bunlara makroiqtisadi, regional və yerli aspektlər daxil edilir və hər üç istiqamətdə dövlət tərəfindən tənzimləmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi vacibdir. Bununla belə, bazar konyunkturunun tələbləri nəzərə alınmaqla integrasiya proseslərinin həyata keçirilməsi də vacib məsələlərdən biridir. Daha doğrusu, bazar münasibətləri şəraitində kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ilə emal müəssisələri arasında integrasiya münasibətlərinin formalaşması bazarın tələbatından irəli gəlməli, bu baxımdan tələb və təklif arasındakı iqtisadi balanslaşdırma qorunub saxlanılmalıdır.

Qeyd edilənləri ümumiləşdirərək kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçıları ilə sənaye müəssisələri arasındakı integrasiya münasibətlərinin inkişafına yönəldilmiş tədbirlərə aşağıdakıları şamil etmək olar:

- aqrar-sənaye sferasının səmərəli fəaliyyəti üçün infrastruktur, istehsal-texniki təminat və texniki xidmət sahələrinin formalaşdırılması;

- aqrar-sənaye integrasiyasına maliyyə-kredit dəstəyinin göstərilməsi, maliyyə-kredit mexanizminin davamlı olaraq təkmilləşdirilməsi;

- informasiya-məsləhət və kadr təminatı ilə bağlı sistemlərin inkişaf etdirilməsi;

- aqrar-sənaye sektorunda bazar konyunkturu nəzərə alınmaqla integrasiya münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı mövcud qurumların fəaliyyətinin

hüquqi-normativ aktlar vasitəsilə dəstəklənməsi;

- aqrar-sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin iqtisadi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi;

- regional səviyyədə aqrar-sənaye integrasiya

münasibətlərinin inkişafını stimullaşdıran modellərin işlənilib hazırlanması.

ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev E.A. Etibarlı ərzaq təminatı sistemi: kooperasiya və integrasiya problemləri. Monoqrafiya, Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 380 s. 2. Musayev M.Q. Aqrar sahədə inkişafın iqtisadi problemləri. Bakı, Nurlan, 2007, 272 s. 3. Əhmədov İ.V. Aqrar-sənaye kompleksinin idarə edilməsi. Bakı: Maarif nəşriyyatı, 2004. 4. Бабашкина А.М. Государственное регулирование национальной экономики. М.: Финансы и статистика, 2007, 256 с. 5. Мусин М. М. Управление экономическими интересами. М.: Гайдарики, 2006 - 287 с.

Механизм развития интеграционных отношений в агропромышленном секторе

Г.Р.Османова

В агропромышленном секторе развитие интеграционных отношений в целях улучшения взаимоотношений между сельскохозяйственными производителями и перерабатывающих предприятий играет важную роль и в увеличении доходов производителей. С этой точки зрения, интеграционные отношения играют значимую роль в увеличении доходов товаропроизводителей, повышении объема производства сельскохозяйственной продукции и в обеспечении занятости.

Ключевые слова: интеграция, доходы, выгода, монополия, инновация, регулирование, стимулирование.

The mechanism of development of integration relations in the agricultural sector

G.R.Osmanova

In the agricultural sector, the development of integration relations in order to improve the relationship between agricultural producers and processing enterprises play an important role in increasing the income of producers. From this point of view, integration relations play an important role in increasing the income of producers, increasing the volume of agricultural production and to ensure employment.

Key words: integration, revenues, profits, monopoly, innovation, regulation, incentives.